

הרב יואל שילה

תחילת זמן קידוש לבנה

לקדש מיד כשיראנה ♦ לקדש אחר שבעה ימים ♦ לקדש אחר יומים
או שלשה ♦ האם אחר ג' בדוקא ♦ מולד ממוצע ואמיתי ♦ מולד
הלוח או המולד האמיתי ♦ בגדים נאים

בקידוש לבנה בחודש תשרי תשע"ח נמנעו מלקדש במוצ"ש מאחר ולא עברו ג' ימים מעל"ע ממולד הלוח, שהיה בליל ה' בשעה 23²⁸ [יש מקום לדון לפי איזה שעון נקבע מולד הלוח, אך אכמ"ל, וכאן כתבתי עפ"י לוח 'חזון שמים'], אף שהמולד האמיתי היה בבוקר יום רביעי בשעה 8³⁰, ויש לברר אם יפה עשו שנמנעו מלקדש.

לגבי תחילת זמן קידוש לבנה מצאנו שלשה מנהגים: התימנים הבאלדים מברכים מיד עם הראות הירח החדש, הנוהגים עפ"י השו"ע - ממתנינים ז' ימים עפ"י הקבלה, ואילו הנוהגים כבני אשכנז ממתנינים ג' ימים. יש לבאר את מקור המנהגים, ולברר האם המתנת ג' ימים היא ג' ימים שלמים, ומאימתי מתחילים למנותם.

לקדש מיד כשיראנה

איתא בסנהדרין (מ"ב.): "אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה". ובירושלמי (ברכות פ"ט.) איתא: "הרואה את הלבנה בחידושה אומר ברוך מחדש חדשים". ופשטות לשונות אלו מורות שתחילת זמן קידוש לבנה הוא כשרואה את הלבנה החדשה לראשונה. וכ"פ הרמב"ם (ברכות י" י"ז): "אם לא בירך עליה בליל הראשון מברך עליה עה...". וכן הוא במאירי (סנהדרין מ"ב.): "אם לא בירך בלילה ראשונה מברך בשניה...". וכן בעוד ראשונים רבים, וכן הבין במו"ק (תכ"ו) שהוא פשטות הגמרא: "...ואפילו ביום ראשון אחר המולד לפום גמרא דידן"

האוצר ♦ גיליון ט'

והבין האג"מ (או"ח א' קמ"ג) שלדעת הרמב"ם רק כשמברך ביום הראשון הוא כמקבל פני שכינה, וממילא כשראה לאחר מכן אינו כמקבל פני שכינה, ואין צריך לברך מעומד. ובתשובות והנהגות (א' ר"ד) כתב: "בספר זוהר חי (וארא) מביא שהקדוש האריז"ל לא ציוה מעולם לקדש אחר שבעה, ודעתו שם לקדשה מיד שיראנה אפילו בראש חודש, ואפילו ביחידות" [ויתכן שכך גם כוונת הברכה 'מחדש חדשים' - בעת החידוש (הרב רחמים שר שלום שליט"א)].

לקדש אחר שבעה ימים

כתב הב"י (תכ"ו ד'): "והר"י גיקטילי"א בעל שערי אורה כתב בתשובה שע"פ הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה ז' ימים". וכ"פ בשו"ע: "אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה". וביאר הב"ח (תכ"ו): "ואפשר דמשמע ליה הכי מדאמר רבי יוחנן לשם כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה: כתיב החודש הזה לכם וכתוב התם זה אלי ואנוהו, דמדאמר בזמנו דלא איצטריך - דהא פשיטא הוא דאין לברך לאחר שעבר זמנו, בעל כרחך דהכי קאמר דצריך להמתין על עיקר זמנו - לאחר שתקבל אורה משבעה ימי הבנין, דבאותה שעה הוי ליה כאילו מקבל פני שכינה שיאמר עליו זה אלי ואנוהו". ותמה הב"ח: "מיהו איכא לתמוה דהלא מדקאמר תלמודא עד כמה מברכין על החודש עד שתתמלא פגימתה, וא"ר יהודה עד שבעה, ופירש רש"י אם לא בירך היום יברך למחר עד ז' - אלמא דלכתחלה מברך עליה קודם שעברו עליה ז' ימים, ונהרדעי לא פליגי עליה בהא - אלא מוסיפין לברך עוד עד ט"ז". ויישב ערוך השולחן (תכ"ו י"ג): "הב"י יסד כאן דבריו ע"פ חכמי הקבלה ומפרשים בגמ' דלא פליגי: ומ"ד עד ז' - קאי על ההתחלה, ומ"ד עד ט"ז - קאי על סוף, כלומר מז' עד ט"ז, וגם עתה רבים נוהגין כן, וטוב הוא במדינות אשר אין העננים מצויים" [יש לחדש בדרך אפשר שכפי שימי הליבון של זבה אומרים 'מקצת היום ככולו' - כך גם בימי הליבון של ההמתנה ללבנה נאמר שדי להמתין עד תחילת היום השביעי, וצ"ע].

האוצר ♦ גיליון ט'

לקדש אחר יומים או שלשה

אמנם, הסכמת חכמי אשכנז שלא להתאחר עד ז' ימים, ומקורם מדברי תר"י (ברכות כ"א.). תר"י גרסו במסכת סופרים (כ' א'): "מברכים את הלבנה משתתבשם", וביארו: "משעה שמתוק האור שלה ואדם נהנה ממנו - שזהו אחר ב' ימים או ג', אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק שאין אדם נהנה ממנו". וכן העתיק בב"י משמם (תכ"ו), והוסיף: "למדנו מדברי הרב רבינו יונה שאין מברכין ברכת הלבנה עד שיעברו עליה ג' ימים - דמשמע דבלא היא דמסכת סופרים הוא סובר כך, לפי שקודם לכן אין אדם נהנה מאורה". וכן העתיקו הב"ח: "ותו קשה דהרי ה"ר יונה כתב... דהיינו אחר ג' ימים... אלמא דמברכין עליה מיד אחר ג' ימים, וכן קיבלנו מרבותינו שכך נהגו כל הקדמונים שלא להחמיץ את המצוה ולקדש אותה במוצאי שבת לאחר שעברו עליה ג' ימים". והלבוש (תכ"ו ד') כתב: "נ"ל שאם חל מוצאי שבת הראשון ו' ימים בחודש או אפילו ה' ימים, ורואין בו הלבנה שאורה רב ומתוק - שיש לסמוך על תלמידי רבינו יונה לברך עליה אפילו קודם ז' בעוד שהוא מבושם משמחת שבת ובגדיו נאים" [ראה בהערה (להלן) על המג"א - ששינה את דברי הלבוש, וכתב בביאורו: "...ומקדשין אחר ג'", וצ"ע].

האם אחר ג' בדוקא

יש לשים לב שעיקר הנושא של הב"ח והלבוש היה רק לומר שאין צורך להמתין ז' ימים, אלא ניתן לסמוך על תר"י שהקדימו את קידוש לבנה לפני ז' ימים, אך לא משמע מדבריהם שכשכתבו 'ג' ימים' התכוונו לחלוק על תר"י שכתבו שדי להמתין "אחר ב' ימים או ג'", לאפוקי רק "ירח בן יומו - מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק, שאין אדם נהנה ממנו". וכ"כ הט"ז (תכ"ו ג'): "ולאו בימים תליא מילתא אלא מעת שנהנין מאורה בטוב, ועכ"פ אחר ג' ימים" [פשטות כוונתו שאם נהנים מהאור - ניתן לברך אף לפני ג' ימים כי איננו תלוי בימים (כמ"ש תר"י להדיא), ואם עדיין לא נהנים - ניתן לברך עכ"פ אחר ג' ימים].

ולא זכיתי לעמוד על דעת המג"א (תכ"ו י"ג) שמשמע מדבריו שאין לקדש לפני ג' ימים: "...ובלבוש כתב אם חל מוצ"ש קודם ז' ימים סומכין על רבינו יונה

האוצר ♦ גיליון ט'

ומקדשין אחר ג' - מפני שהוא מוצ"ש וגם מפני שהציבור מקובצין וברוב עם הדרת מלך... אבל אם מוצ"ש קודם ג' ימים - אין מקדשין דיכולין להמתין עד מוצ"ש הבא" [מעניין לציין שהמג"א (תכ"ו י"ג) העתיק בשם הלבוש "ובלבוש כתב אם חל מוצ"ש קודם ז' ימים סומכין על רבינו יונה ומקדשין אחר ג'" - אף שהלבוש כתב: "ו' ימים בחודש או אפילו ה' ימים", ויתכן שהמג"א הבין שכוונת הלבוש לג' ימים לאחר שהלבנה נראתה, אך נראה שמחה"ש הבין אחרת בכוונת המג"א, שכתב בביאור המג"א: "אף דלדעת הר"י יכול לקדשה דהא כתב ב' או ג' ימים - אעפ"כ יש להמתין", וצ"ע], וכך הבין גם מחצית השקל (תכ"ו י"ג), שבשם הלבוש הביא: 'וא"כ כשהוא במוצ"ש וגם אחר ב' וג' ימים דיוצאים ידי שני הפירושים [האדם מבושם והאור מתוק] - יש לקדשה", אך בדברי המג"א הבין שכוונתו לג' ימים בדוקא, והקשה שתר"י כתבו יומים או שלשה "אף דלדעת הר"י יכול לקדשה - דהא כתב ב' או ג' ימים? אעפ"כ יש להמתין", וסיים: "מ"מ אם תחלת מוצ"ש הוא אחר שני ימים וי"ח שעות - שוב אי אפשר להמתין, דחיישינן לחמשה לילות עננים".

הרב חיים

מולד ממוצע ואמיתי

יש לבאר את עניין המולד האמיתי ומולד הלוח: כידוע, הירח מקיף את כדור הארץ מדי חודש.

הרגע שבו הירח קרוב ביותר לשמש נקרא 'מולד' - ואת משך ההקפה מונים ממולד למולד; ברגע המולד לא ניתן לראות את הירח, הן מפני שכל אורו מופנה לצד השמש ולא לארץ, והן מפני שהוא נמצא באזור השמש - וסינוורה מונע את ראייתו, אך לאחר כמה שעות [בד"כ 18 עד שלשים שעות אחר המולד] הירח מספיק מרוחק מהשמש - כך שניתן כבר לראות חרמש דקיק ממנו כעשרים דקות אחר שקיעת החמה.

משך הקפת הירח הממוצעת בין מולד למולד הוא כ"ט ימים, י"ב שעות, ותשצ"ג חלקים [כ-44.05 דקות] - והוא הזמן שמכריזים בעת ברכת החודש, אך זמן זה איננו מייצג שום אירוע אסטרונומי אמיתי באותו חודש אלא רק את הזמן

האוצר ♦ גיליון ט'

הממוצע של המולדות, וגם לא ניתן לציין בדיוק באיזו שעה חל מולד הלוח, כי כלל לא ברור מאימתי מונים שעות אלו [האם מחצות היום הממוצע, או מחצות של ימי התקופה, או מהחצות של היום הראשון שהיה בעולם], ולא יזה אופק גאוגרפי הן מתאימות [ל'קצה המזרח', או ל'אמצע הישוב', ועוד נחלקו אם אותו אמצע הישוב הוא בירושלים או כ"ד מעלות מזרחית לה], כמבואר בספרי 'היא חכמתכם', וממילא קביעות הלוחות המצויים הנוקבים זמנים אלה כזמנים מדויקים במונחי שעות א"י - איננה בהכרח קביעה אמיתית.

משך ההקפה האמיתי משתנה מחודש לחודש בשל כוחות משתנים המופעלים על הירח, וטווח השינוי הוא עד כעשר שעות הקדמה או איחור ממשיך ההקפה הממוצע [בשל האטת סיבובו היומי של כדור הארץ מולד הלוח לא מייצג כיום את המולד הממוצע האמיתי, אלא מאחר בכשעתיים אחר המולד הממוצע האמיתי, ובשל כך ובשל עוד סיבות (שהתבארו בספרי 'היא חכמתכם') טווח השינוי החודשי של הקדמה או איחור של כעשר שעות בין המולד האמיתי לממוצע - עשוי להתבטא בתשרי בהקדמה עד כ-16 שעות ואיחור עד כ-8.5 שעות של המולד האמיתי כלפי מולד הלוח, ובניסן עשוי להתבטא בהקדמה עד כשמונה שעות ואיחור עד כ-12 שעות].

נמצא ש'מולד הלוח' מייצג רק תחשיב ממוצע, הנוח לחישובים, אך לא מייצג את הלבנה האמיתית החודש, ורק מניית השעות מהמולד האמיתי יכולה להגדיר את עוצמת אור הלבנה האמיתי [ככל שעוברות השעות מהמולד עובי חרמש הלבנה מתעבה, וגם הזמן שבין שקיעת החמה לשקיעת הירח מתארך - וממילא חשוך יותר בעת שקיעת הלבנה, ובכך יש יותר הנאה מאורה הלבנה].

ג' ימים מהמולד

חידוש מצאנו בחיי אדם (ב' קי"ח י"ד): "ולא יקדש עד שיעברו לפחות ג' ימים מן המולד". וכ"כ הקצוש"ע (צ"ז י'): "אין מקדשין אותה עד שיעברו עליה לכל הפחות שלשה ימים מן המולד". ויש להסתפק בדבריהם האם כוונתם למולד האמיתי או הממוצע [מולד הלוח].

האוצר ♦ גיליון ט'

אם ננסה להבין את כוונת החיי אדם והקצוש"ע בתלותם את ג' הימים במנייתם מהמולד - הרי שיותר מסתבר שכוונתם למנות ג' ימים מהמולד האמיתי, שהוא הקובע באם חרמש הלבנה עבה, ובאם השמים חשוכים יותר - שבכך יש יותר הנאה מאור הלבנה, אך אם כוונתם למנות ממולד הלוח - אינני מבין מדוע ראו לתלות את ההנאה מאור הלבנה במולד שלא מייצג כלל את המציאות [ואם אכן לכך היתה כוונתם, כנראה שסברו שדי למנות ממנו כי מאחר ומשתמשים בזמן המולד הממוצע גם לקביעות שאינן מדויקות, וגם מאחר והוא זמין יותר לאנשים (כי מכריזים עליו בביהכ"נ, ואילו המולד האמיתי ידוע רק למומחים). ואם כוונתם לבאר שכוונת תר"י לג' ימים מהמולד הממוצע שהם יומים או שלשה מהמולד האמיתי - הרי שלא יתכן לומר שכוונתם לג' ימים מעל"ע, ודו"ק]. אמנם, צ"ע בזה, כי בזמנם רק המומחים יכלו לדעת אימתי המולד האמיתי, ואילו את מולד הלוח הכריזו ברבים.

ג' ימים מעת לעת

הפמ"ג (תכ"ו א"א י"ג) כתב: "שבעת ימים - עיין מג"א [=שכתב: "אם מוצ"ש קודם ג' ימים - אין מקדשין דיכולין להמתין עד מוצ"ש"]. ועיין מה שכתב בט"ז אות ג' מזה אם לאחר ג' ימים בחול אם ראוי לקדשה. והנך ג' ימים נמי מעת לעת חשבינן לה, עיין באות י"ב, עכ"ל.

יש להסתפק כלפי מה הוסיף הפמ"ג שג' הימים נמנים מעל"ע: האם כוונתו לדברי המג"א שאין מקדשים במוצ"ש קודם ג' ימים, או שכוונתו לדברי הט"ז שאחר ג' ימים מקדשים אותה אף אם אין אורה טוב. ומה שציין 'עיין באות י"ב' - שם הסיק שאת חישוב סיום זמן קידוש לבנה יש לחשב מעל"ע [לשו"ע ממתנינים 15 ימים מיום ליום - בלי להתחשב בשעות, לטור 15 ימים מעל"ע - לפי חשבון השעות, ולרמ"א לפי חשבון השעות של חצי חודש של כ"ט י"ב תשצ"ג, וכך הסיק הפמ"ג].

קשה להניח שכוונתו להוסיף על דברי המג"א שכתב שאין לקדש קודם ג' ימים [שלעיל הסתפקתי האם כוונתו לג' ימים מלאים, או שגם הוא לא התכוון לחלוק

האוצר ♦ גיליון ט'

על תר"י: א. חידושו מופיע בהמשך דברי הט"ז ולא המג"א. ב. מדוע שיצריך ג' מעל"ע כשכוונת תר"י מפורשת רק לאפוקי הלילה הראשון, אך ניתן לקדש לאחר שני ימים או ג'. ג. ההקשר למה שכתב באות י"ב לכאורה מעיד שכפי ששם סיום זמן קידוש לבנה התלוי בפגימתה - שתלויה בגיל הירח מעל"ע - כך גם לגבי תחילת זמן קידוש לבנה התלוי בהנאה מאורה - שתלויה בגיל הירח מעל"ע, ואילו אם כוונת הפמ"ג שלא יברכו על הלבנה לפני תום ג' מעל"ע אף אם נהנים מאורה - הרי שזו הגבלה שרירותית שאיננה קשורה לסיום זמן קדוש לבנה, וצ"ע, אא"כ כשציין לאות י"ב - כוונתו רק ששם התבאר המושג 'מעל"ע'.

אך יותר יש להבין שדברי הפמ"ג נסובים על דברי הט"ז שכתב שאחר ג' ימים מקדשים אותה אף אם אין נהנין מאורה בטוב, אך אם נהנים מאורה בטוב יוכל לקדש לפני כן - ועל זאת הוסיף הפמ"ג שאם ממתין כי אין נהנין מאורה בטוב - מ"מ ימתין ג' מעל"ע, אך לא התכוון לומר שאם נהנין מאורה בטוב - אי אפשר לקדש לפני כן: א. אז מובן מדוע חידושו מופיע לאחר דברי הט"ז. ב. אין זו סתירה לדברי תר"י שהצריכו שיהנו מאורה בטוב, ואף לפני תום ג' ימים. ג. בכך יותר ניתן להבין את ההקשר בין תחילת זמן קידוש לבנה לחישוב סיום זמן קידוש לבנה מעל"ע, שהרי יש להציב גבול אמיתי שבו כבר אמורים ליהנות מאור הלבנה [אלא שיש מניעה מכך, כגון מחמת עננים או אבק המפחיתים את ההנאה מאורה], וגבול זה אכן תלוי בשעות שחלפו מהמולד, כפי שפגימת הלבנה באמצע החודש תלויה בשעות שחלפו מהמולד, וההקשר מובן. אם כנים דברינו, כוונת הפמ"ג שימתינו ג' מעל"ע רק כשאין אור הלבנה מתוק, או שדי בהמתנת ג' מעל"ע מסתמא, אך גם לדבריו אם נהנים מאורה אין צורך להמתין ג' מעל"ע.

גם המ"ב (תכ"ו כ') עירב את חידוש הפמ"ג [ג' מעל"ע] בתוך העתקת דברי הט"ז [עכ"פ אחר ג' ניתן לברך] ולא בדברי המג"א [אין לברך קודם ג' ימים], והוסיף גם את חידוש החיי אדם [מעת המולד]: "עד שיעברו ז' - ורוב האחרונים פליגי ע"ז, ולדידהו עכ"פ לאחר ג' ימים מעל"ע מעת המולד שנהנין כבר מאורה יש לברך עליה, ואין להחמיץ המצוה..." - הרי שעיקר כוונת המ"ב רק לאפוקי מהמתנת ז' ימים - וכתב שעכ"פ לאחר ג' ימים מעל"ע בודאי ניתן לברך, ומסתבר שהבין שכוונת הט"ז לומר שלאחר ג' מסתמא כבר נהנים מאורה, והבין שהפמ"ג הוסיף

האוצר ♦ גיליון ט'

שמה שמסתמא נהנים מאורה הוא לאחר ג' מעל"ע ולא די בג' ימים. ומ"מ אין כוונתו לומר שאסור לקדש את הלבנה לפני ג' ימים מעל"ע - אם כבר יש הנאה מאורה.

אמנם, החיי אדם (קי"ח י"ד), ערוך השולחן (תכ"ו י"ג) וקצוש"ע (צ"ז י') הביאו את הדעות שיש להמתין ג' ימים, אולם לא העתיקו את דברי הפמ"ג שיש להמתין ג' מעל"ע.

מולד הלוח או המולד האמיתי

אף שבדברי החיי אדם והמ"ב יש מקום להסתפק באם כוונתם למנות ג' ימים מהמולד האמיתי או ממולד הלוח, אולם אם מאחדים את דברי הפמ"ג [ג' מעל"ע] עם דברי החיי אדם [ג' מהמולד] כדי שיברכו בזמן שמסתמא נהנים מאור הלבנה - יותר מסתבר שיש למנות מהמולד האמיתי ולא ממולד הלוח, שהמתנת ג' מעל"ע מהמולד האמיתי אכן יכולה לייצג זמן שבו מסתמא נהנים מאור הלבנה, משא"כ אם מונים ממולד הלוח הרי יתכן שההפרש עד 16 שעות ביניהם יגרום שעדיין אין נהנים מאורה, וצ"ע.

לסיכום

המברך על הלבנה ביום הראשון מקיים את המצוה בהידור לראשונים רבים, והשו"ע נקט עפ"י חכמי הקבלה שיש להמתין ז' ימים, ואם ממתין מלברך עליה עד שאורה יהיה מתוק ויהנו ממנו - הפסיד את זמן המצוה לכתחילה לחלק מהראשונים אולם קיים את המצוה בהידור לדעת תר"י שנקטו שיש לברך רק לאחר שנהנים מאורה, וכן נקטו רוב האחרונים; די להמתין עד שיוכלו ליהנות מאור הלבנה, וכתבו תר"י שהוא "אחר ב' ימים או ג', אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק שאין אדם נהנה ממנו", ומסתבר שמה שחלק מהאחרונים הצריכו המתנת ג' ימים - לא התכוונו לחלוק על תר"י ולומר שאי

האוצר ♦ גיליון ט'

אפשר לברך לפני תום ג' ימים, אלא רק כדי להגדיר שמסתמא נהנים אז מאורה, אך אם בפועל נהנים מאורה לפני כן - יכולים לברך אז.

שמעתי שהוזה עובדא שמוצ"ש היה מעט לפני סוף ג' מעל"ע, והגר"ח גריינימן זצ"ל עשה קידוש לבנה, וכן גם הגרנ"ק שליט"א - כיון שהלבנה נראתה טוב.

גם אם נצריך המתנת ג' מעל"ע מהמולד - ברור שדי למנות מהמולד האמיתי וא"צ להמתין עד מולד הלוח כשהוא מאוחר מהאמיתי, ובפרט אם בפועל אור הלבנה מתוק, והוא ק"ו מכך שהתירו לברך לאחר ג' מעל"ע מהמולד גם כשמולד הלוח מוקדם מהמולד האמיתי.

בגדים נאים

גירסא נוספת למסכת סופרים היא: "ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת, כשהוא מבושם, ובכלים נאים. וכ"פ הטוש"ע (תכ"ו ב'), וביאר הלבוש (תכ"ו ד'): "מבושם - משמחת שבת, ובגדיו נאים". וכתב הגמ"י (ברכות י" ס'): "ואומר במסכת סופרים שמצוה לברך על הירח במוצאי שבת שהוא מבושם ובכלים נאים, וכן נהג מורי רבינו שיחיה כשהוא מקדים לברך בחול כדי שלא יעבור זמן הברכה שהוא ט"ז בחדש - אז לבש סרביל מכובד אשר לו".

יש לעיין האם לצורך ההמתנה עד שאור הלבנה יהיה מתוק - כדאי להפסיד את מעלת ה'מבושם ובגדיו נאים' של מוצ"ש [שנלמדים בדיוק מאותה מסכת סופרים שתר"י למדו ממנה שלא לברך ביום הראשון], והאם כדאי להמתין גם בימות העננים והגשם, ולכאורה מי שמקדש את הלבנה ביום חול ללא שיהא 'מבושם ובגדיו נאים' (כגירסת הטוש"ע) - הרי שאינו חושש למסכת סופרים, וממילא אינני יודע אם יש לו סיבה להמתין עד שיתמתק אורה (כגירסת תר"י), אלא לכאורה היה לו לקדש את הלבנה בלילה הראשון שרואה אותה.

האוצר ♦ גיליון ט'